

Budavári csali: a Szent István-terem

A Főőrség és a Lovarda újraépítése után avatásra vár Budavár – akarom mondani, a száz évvel ezelőtti királyi palota – kormányzati rekonstrukciójának friss produkciójaként a Szent István-terem, amely Buda 1945-ös ostromakor teljesen megsemmisült. A Nemzeti Hauszmann Program videotudósításai jóvoltából már korábban is tudni lehetett, hogy a helyiség újraépítésének munkálatai előrehaladott stádiumban vannak. Június derekán személyesen is meggyőződhettem arról, hogy már szinte minden elkészült és helyére került. A tervek szerint a névadó király ünnepén, augusztus 20-án nyitják meg a közönség előtt.

A Mária Terézia kori barokk budai királyi palota uralkodói rezidenciává alakításának gondolata a kiegyezés közjogi következményeként vetődött fel a magyar uralkodói elitben. Az Ybl Miklós halála után Hauszmann Alajosra szállt feladat építészeti programját azonban már maga az építész határozta meg e szavakkal: „a vár átalakítása valóságos fejedelmi székhellyé”.¹ A fentiek szellemében készült a Szent István-terem is, amelynek ötlete 1897-ből nagy valószínűséggel Zsolnay Vilmostól származik.² A már létező (bár szín-

te sosem használt) királyi lakosztály bővítésének szánták, a trónterem megnagyobbításával és egy reprezentatív új ebédlővel egyetemben. Utóbb „a palota egyes gócpontjaiban”³ két másik is követte: a krisztinavárosi szárnyban a magyar múlt aranykorára utaló Hunyadi-terem, illetve „a Duna-front közepén”⁴ a jelen apoteózisaként a Habsburg-terem; ekképp első megvalósult eleme lett a hivatalos történelemszemlélet ideológiai vetületének „hisztórikus alapon”⁵ történő érvényesítésében egy olyan belsőépítészeti koncepció és látvány révén, amelyhez a nyugat-európai királyi udvarok tanulmányozása voltaképp ürügy volt a historizmus rekreációs művészetének hiteles közvetítése érdekében.

Mindazonáltal a Szent István-terem kapcsán ne gondoljunk impozáns léptékre. „[I]nkább [csak] szoba”⁶ ez, különösképp ebben az uralkodói rezidenciának szánt hatalmas, egykor közel kétszáz helyiséget magában foglaló épületegyüttesben. „[K]özépnagyságú”, ahogyan maga Hauszmann Alajos fogalmazott, „mert méretei folytán a »terem« jelző alig illeti meg”.⁷ Tizenkét méter hosszú, hat és fél méter széles,

¹ Hauszmann Alajos: A budapesti királyi várpalota. Budapesti Építészeti Szemle, 1904/5.

² Rostás Péter: A budavári palotában 1900 körül kialakított „történelmi” dísztermek. Tanulmányok Budapest Múltjából (szerk. Szvoboda Dománszky Gabriella), XXXIV. Budapest, 2009. 149–172. o.

³ Hauszmann Alajos: A királyi vár belső kiépítése és iparművészeti felszerelése. Magyar Iparművészet, 1903/4.

⁴ lásd l. jegyzet.

⁵ Hauszmann Alajos: A budai királyi palota Szent István-terme. Magyar Iparművészet, 1900/3.

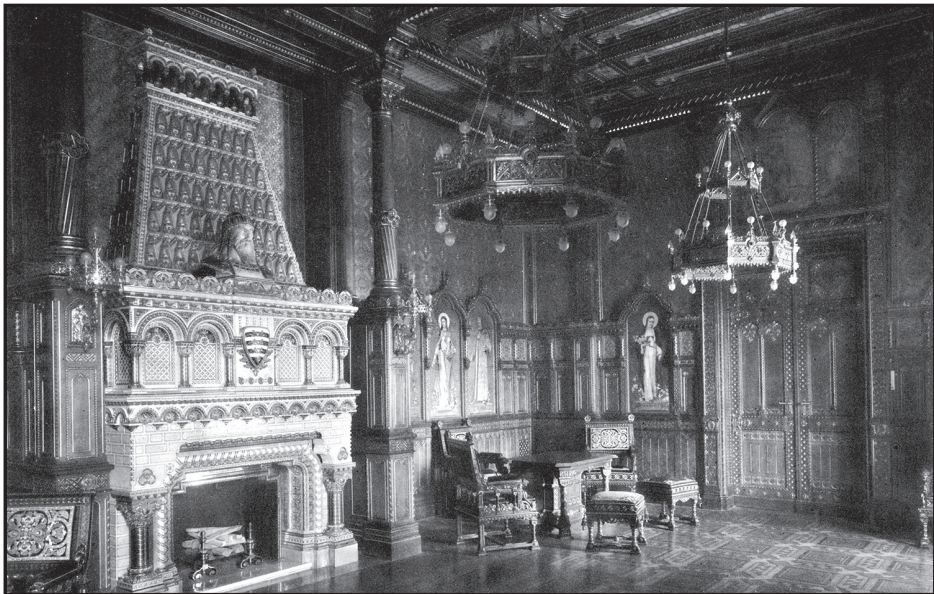
⁶ Uo.

⁷ Uo.

az adott helyen öt és fél méteres belmagassága sem rendkívüli. Ezt a mintegy nyolcvan négyzetméteres helyiséget azonban az akkori fogalmak szerint a lehető legpazarabb módon alakították ki. A koncepiálós építész mellett két személynek lehetett ebben fontos szerepe: az Akadémia történelmi bizottsága elnökeként Pauler Gyulának az ikonográfiai program kidolgozásával, továbbá Györgyi Kálmánnak, a Hauszmann-iroda munkatársának, akit a munkálatok belsőépítésének tekinthetünk, hiszen főnöke szerint „a szoba összes részletezését... [ő] végezte”.⁸ Az ország vezető cégeinek közreműködésével így jött létre a mintegy 400 ezer koronát felemésztő enteriőr. A tölgy- és diófából mintázott (mandalával, illetve négy állatfigurával) ékes parketta a Neuschloss-

gyárban készült. Gelb Miksa dúsan mintázott két ülőgarnitúrája kapott rajta helyet. Thék Endre minuciózus munkája a két méter húsz centi magas diófa lambéria, illetve a kazettás mennyezet a faragott és (részben) aranyozott díszekkel. Körben a falon tíz Árpád-házi személyiség (uralkodók és szentek) életnagyságú portréja, Roskovics Ignác kartonjai nyomán majolikából kirakva; szintén a festő jelenetei (Szent István megkoronázása, Az esztergomi egyház alapítása) láthatók az építészeti tagozatként megformált ajtókeretek lunettáiban. A faburkolat fölötti selyembrokát tapétát Haas Fülöp aranyosmaróti műhelyében szőtték. Az ablakokon kövekkel és gyöngyökkel kirakott, aranyhímzésű bársonyfüggönyök, a tükrökkel szemközti fal közepén pedig egy hatalmas kandalló – a majolikabetétekkel együtt ez is a Zsolnay-gyárból. Noha a palotát központi fűtéssel és villanyvi-

⁸ Hauszmann Alajos: A budai királyi vár Szent István-terme. Magyar Iparművészet, 1900/3.

Az egykori Szent István-terem (1900) korabeli archív fotón

lágítással látták el, bronzcsillárok (Kiessling Rezső munkái) és kovácsoltvas munkák (Jungfer Gyula) gondoskodnak a milió történelmi atmoszférájáról.

Nem csak a terem fentiekben vázolt berendezésének részletes ismeretetését köszönhetjük alkotójának. Hauszmann Alajos ugyanott – a *Magyar Iparművészet* hasábjain – nyíltan szólt programjáról is: „Amidőn historikus termek kiképzéséről van szó, természetes, hogy az illető korszak stílusát kell választani.”⁹ Csakhogy a Szent István-teremnek – a félköríves elemek és a stilizált motívumok, magyarán az archaizáló részletek dacára vagy azokkal együtt – nem sok köze van nyolcszáz-ezer évvel ezelőtti elődeihez. A román kori enteriőr puritán volt, díszítőfestését és az esetleges aranyozást bekalkulálva is jóval szegényesebb annál, mint ahogyan Hauszmann értelmezésében megvalósult. Talán csak a mennyezet kazettás kialakítása tekinthető – ha nem is ebben az agyondekorált formájában – autentikusnak. Parkettát bizonyosan nem készítettek még az Árpádok korában; lambériát se nagyon, noha faszerkezetekkel természetesen a tíz-tizenkettedik századi enteriőrökben is gyakran találkozunk. A tapéta – a parkettához hasonlóan – csak a tizennyolcadik században terjedt el; a barokk idején találkozunk először nagy méretű tükrökkel. Az ajtókeretek oszlopoi távolról sem emlékeztetnek a korból fennmaradt várakéira. Oltárképek tanúsága szerint a bútorok akkor még nagyon egyszerű (nem is túl kényelmes) ácskonstrukciók voltak, a nyolcszögletű csillárok

túlbonnyított ízlésvilágukkal sokkal inkább jellemzőek készítésük idejére és főként funkciójára, mint a megidézni kívánt periódusra. A Szent István-terem berendezése ily módon egyértelműen historizáló alkotás; lehet ugyan – némi nagyvonalúságot gyakorolva – neoromán díszletnek is nevezni, csak éppen semmi értelme. Nem az Árpád-kor hiteles vagy annak szánt rekonstrukciójának eredménye, hanem a korabeli jelen produktumaként az ezeréves nemzeti nagyság hangzatos eszméjének (mint nem sokkal később kiderült, valójában naiv ábrándjának) látványos tárgyiasulása. Hiszen kikötés volt, hogy teljes egészében hazai mesterek készítsék. S bár száz százaléban ez a feltétel nem teljesült: a kelmék között olasz és francia munkákkal is találkozunk, nem a magyar iparművészet, sokkal inkább a kortárs magyar műipar bravúrtejesítményeként mutatták be – egyébként nagy sikerrel – az 1900. évi párizsi világkiállításon, és került aztán elhelyezésre a palota déli (összszekötő) szárnyának első emeletén ott, ahol újraképzett változatát hamarosan látni lehet.

Szinte hallom a rekonstrukció híveinek válaszát: nem Hauszmann volt történelmietlen, hanem mi vagyunk azok. 2021-ből visszatekintve – mai ismeretekkel – mondunk ítéletet egy olyan korszak műegyütteséről, amikor a múlt emlékeinek gyűjtése, publikálása és főként értelmező feldolgozása még éppen csak megkezdődött. Művészettörténet, régészet és történettudomány önálló feladatköre akkoriban körvonalazódott és látott hozzá saját tudományos fogalmi apparátusának kimunkálásához. De ne becsüljük alá az elődök szak-

⁹ Uo.

mai elhivatottságát és felkészültségét, s nem utolsósorban az erkölcsét. A formálódó országos gyűjtemények első vásárlásai kapcsán hangos (ha nem is mindig igazságos végkifejelet eredményező) sajtóvisszhangot kapott a valódi régiségeket veszélyeztető hamisítványok akár csak gyanújának ügye. A műemlékvédelem kérdésköre az 1870-es évektől van napirenden; 1881-től pedig működik (tegyük hozzá: már és még) a Műemlékek Országos Bizottsága. Az Iparművészeti Múzeum korábbi kurátoraként Pulszky Károly mai szemmel is példamutató módon, kizárólag régi (annak minősített) darabokból rendezte meg 1884-ben *A magyar történelmi ötvösmű* kiállítását. A pusztán „historikus alapon” készült munkákat, a historizáló tárgyakat ugyanis „száműzte” a nevezetes tárlatról, mivel – ugyancsak Mravik László szavaival élve – a „historizmus az iparművészetben [...] a hivatalos állami reprezentáció részévé vált”.¹⁰ Hasonlót mondhatunk a kortárs építészet számszerűségében döntő hányadáról, Hauszmann tevékenységéről mindenképpen. Még a vele

Az egykori Groedel-villa ebédlőjének (1905 körül) részlete, Csígy László felvétele, 1979.

maximálisan elfogult Czagány István is szemére hányja¹¹ a palotabővítés miatti meg gondolatlan bontásokat (Zeughaus, Szent Jobb-kápolna), amelyeket a műemlékesek már akkor kifogásoltak.

Ráadásul – tehetjük hozzá az utókor krónikásaként – a szeceszó a századfordulón nem pusztán bejelentkezett, hanem immár jelentős teljesítményeket mutatott fel a historizmus alternatívájaként Magyarországon és a tárgykultúrában is. Csak emlékeztetem az olvasót arra, hogy a Szent István-teremmel szinte egy időben készült a Rippl-Rónai József tervezte Andrassy-ebédlő, amely egyedülálló kísérletként minden tökéletlenségével együtt a legjelentősebb *Gesamtkunstwerk* a korabeli magyar iparművészetben. Mielőtt Andrassy Tivadar gróf Duna-parti palotájába került volna, az Iparművészeti Társulat 1898-as karácsonyi kiállításának szenzációjaként mutatták be a közönségnek. Nem pusztán az egyidejűség és a rokon műfaj kínálja az összehasonlítást a Szent István-teremmel: mindkét esetben Thék Endre műhelyében készültek a famunkák, és mindkét együttes

¹⁰ Mravik László: Pulszky Károly és a historizmus a magyar iparművészetben. In: Zádor Anna (szerk.): *A historizmus művészete Magyarországon*, Budapest, 1993.

¹¹ Czagány István: Hauszmann Alajos művészetének stílusváltozásai. *Művészettörténeti Értesítő*, 1978/1.

létrejöttében fontos szerepet kapott a Zsolnay-gyár. Mielőtt tehát visszatérnénk a budai vár enteriőrjének sorsához, esztétikai minőségük több nagyságrendbeli különbségét mindenképp érdemes már most – majdani konklúzióink felvezetéseképp – jeleznünk. Elég csak képzeletben egymás mellé tennünk Rippl-Rónainak az ebédlőbe készült (*Nő rózsával*) faliképét, másfelől Roskovics valamelyik ugyancsak egész alakos Árpád-házi figuráját. Míg az előbbi – enteriőrjének szerves elemeként – a századforduló progresszív magyar művészenek klasszikus darabja, addig a másik egy tipikus műcsarnoki (társasági életkép- és szentkép)festő legfeljebb korrektnek nevezhető akadémikus, művészetileg érdektelen munkája. Más kérdés, hogy az adott helyen éppen ilyen ábrázolás(ok)ra volt szükség. A múlt századforduló hazai politikai és kulturális életének ismeretében merő abszurdum lett volna királyi építkezések kapcsán modern-szeccsziós enteriőr gondolatának akár csak a felvetése is. Noha tudvalevő: Ferenc József nem használta budai rezidenciáját; csupán elkészültekor látta a formálisan általa megrendelt Szent István-termet, amikor 1900. február 23-án megtekintette a Thékgyárban. (Azt megelőzően, hogy az enteriőrt elküldték a párizsi világkiállításra.)

A környezetvédők kezdettől kifejezték aggályaikat a zöldterület veszélyeztetése miatt a Városligetbe szánt múzeumi negyeddel kapcsolatban, majd utóbb a budai vár kormányzati központtá alakításának az egész város mindennapi életére kiható infrastukturális következményeitől tartva. Amikor aztán kide-

rült, hogy e külön-külön is vitatható két elképzelés valójában ugyanannak a koncepciónak az egymást kiegészítő két eleme, a hivatásuknál fogva az épített környezet kulturális értékeire különösen érzékeny művészettörténészek és műemlékes szakemberek 2016 tavaszán különböző pártállású neves értelmiségiek (köztük több zenész és író, jogász és közgazdász, agrármérnök és biológus) mozgósításával Áder János köztársasági elnöknek címzett nyilvános felhívást tettek közzé.¹² A memorandumot aláírta a legtekintélyesebb magyar művészettörténész, a közéleti akcióktól korábban következetesen elzárkózó Marosi Ernő is, akivel ez alkalomból Rádai Eszter készített a fenti gigaberuházások kapcsán terjedelmes és szókimondó interjút az *Élet és Irodalom* számára. Az akadémikus szerint a várpalota századfordulós formában történő feltámasztása „egy utánzat utánzását jelenti, egy hamisítványról készült hamisítvány létrehozását”.¹³ A Szent István-termet konkrétan nem említi, készülő replikájára azonban félreérthetetlenül utal és főként erős fenntartásokkal tekint. Azzal az újraélesztett „arisztokratikus” – a történeti hitelesség szempontjainak fittyet hányó, merőben látványorientált – gyakorlattal példálózva, amelyet a bútorgyáros Schmidt Miksa honosított meg nálunk a századfordulós enteriőrtervezésben. Dicséretnek is beillő malíciával jegyzi meg ugyanis: a „BTM mai főigazgató-helyettese Schmidt Miksa működésé-

¹² Mindent a maga helyén! Petíció a Ligetért, a Várért, Budapestért. 2016. április 15.

¹³ Rádai Eszter: „Ki a fene megy ezután a Várba?” Interjú Marosi Ernő művészettörténésszel. *Élet és Irodalom*, 2016. április 15.

nek kiváló ismerője, s ezért bármikor képes ugyanezzel a módszerrel kastélyokat berendezni”.¹⁴

A hetilap következő számában Rostás Péter hasonlóan kemény hangvételű cikkben válaszolt egykori tanárának.¹⁵ Nem egyszerűen a Budapesti Történeti Múzeum képviselőjében a munkálatok hivatali-szakmai felügyelőjeként, sokkal inkább a korszak enteriőr- és bútorművészetének eminens kutatójaként.¹⁶ A palota építéstörténetének számunkra irreveláns pontosítása mellett azt hangsúlyozta, hogy a millenniumi ünnepek Alpár Ignác-féle efemer pavilonstílusa és a századforduló műépítészet közé nem lehet egyenlőségjelent tenni. „Vegyük már le azt a lemezt – tette hozzá Fülep Lajosnak a szakmai közbeszédben meggyökeresedett értékelését vitatva –, hogy a historizmus hazugság és hamisítvány.” Ma már szalonképes és kutatót művészeti stílus, maga a palota pedig „autonóm művészeti alkotás”. Majd a visszaépítésre és vele a jelen írás tárgyára térve azt hangsúlyozta: szó sincs arról, „hogy Schmidt Miksa [...] módszereit, eljárásait alkalmazva készülő kastélyokat és magát a királyi palotabelsőt is rekonstruálni. Egyetlen enteriőrrel, éspedig a [...] Szent István-teremről van szó. [...] és ezt valóban segíték rekonstruálni. Nem »mintakönyvek« alapján és nem Schmidt Miksa módszereivel. A megmaradt eredeti elemek laboratóriumi vizsgálatával, az eredeti tervek, leírások, számlák és persze a

nagyszámú fotó segítségével [...] Ez egy 1:1 léptékű makett, amelynek státusza mint múzeumi kiállítási objektum nem vitatható.”

Rostás Péter publikációinak minősége, illetve a lényegében kész enteriőr láttán, a helyszínen szerzett személyes benyomásaim alapján jelen munkájának is – nem kétséges – tudományos alap kutatás szolgáltatja a fedezetét. De ebből nem következik a rekonstrukció szakmai indokoltsága. Elvégre attól, hogy valami – ez esetben a Szent István-terem – autonóm művészeti alkotás, még lehet „az adott társadalom legitimációs eszköze”,¹⁷ történetesen konzervatív, hivatalos művészeti produktum, netán – Fülep Lajos kifejezésével – „szemfényvesztés”. Vagy éppen olyan helyiség – a régiség ügyének elkötelezett kortárs, Divald Kornél kétségtelen elismerése dacára is leleplező szavaival, ahová „ünnepelesebb alkalommal szinte díszmagyart s nem frakkot húzunk”.¹⁸ Ténykérdés ugyanakkor, hogy a mai nemzedékek már nem „sárkánylak”-nak¹⁹ látják a budai várat, mint azok a két háború között eszmélő értelmiségiek, akik szemében egykori pompájában az „úri Magyarország” 1945-ös romként az országot vesztes világháborúval sújtó nagypolitika jelképe volt. Noha a hetvenes években nyert stilizációjával jómagam sem tudok teljesen azonosulni, nem gondolnám az enteriőr újrakészíté-

¹⁴ Uo.

¹⁵ Rostás Péter: Hamisítás a rekonstrukció? Élet és Irodalom, 2016. április 22.

¹⁶ Vö. Rostás Péter: Mágnessok lakberendezője. A Friedrich Otto Schmidt lakberendezőház története. Budapest, 2010.

¹⁷ Németh Lajos: A historizmusról. A historizmus mint művészettörténeti fogalom. In: Zádor Anna (szerk.): id. mű.

¹⁸ Divald Kornél: Újabb múkiállítások. Magyar Szemle, 1900. 03. 18.

¹⁹ Cs. Szabó László kifejezése. Idézi: Rév István: Jobb, mint az eredeti. A vadonatúj budavári palotáról. Magyar Narancs, 2015. február 26.

sét elsőrendű feladatnak, és így a megnyitását sem hiszem, hogy lelkesen kellene üdvözlőnk. *Elvégre ez az akció egy immár történelmi periódus – a Kádár-kor – konszolidált modernizmusának jegyében fogant belsőépítészeti örökség több elemének bontását-átalakítását követeli. Miközben az késégtelen nyereség, hogy a hiteles reprodukció érdekében az ötvenes évekből származó szenttelen déli homlokzat visszanyerte eredeti dinamikáját.*

Enteriőr (így a Szent István-terem) kapcsán különben is inadekvát műfaj a replika, amelynek tervezője ebben az esetben Angyal Tibor. (Szakmai előéletéről érdemi adatokra nem leltem.) A meghonosodott gyakorlattal szemben ilyenkor nem eleve sokszorosításra szánt tárgyak (mindenekelőtt bútorok) gyártásba vételéről van szó, hanem – művészi minőségétől vagy értékétől függetlenül – együttes voltában is egyedi alkotásról. Híven rekonstruálni – főként tervek, fotók, részletek birtokában –

a mai technikai feltételek között az ilyeneket is lehetséges; a kérdés csak az, hogy érdemes és tisztességes-e. Sosem lesz olyan, mintha az eredeti élte volna túl a történelmi megpróbáltatásokat. Vagyis kérdés: nem csapjuk-e be a publikumot azzal, ha az eredmény pusztán – miként maga Rostás Péter mondja – egy „1:1 léptékű makett”. Természetesen ennek is – mind a kivitelezésnek, mind a bemutatásnak – van vagy lehet indokoltsága. A töredékek értelmezése vagy a romok helyén létesült új változattal való szembesítés szakmai, esetleg közvélemény-formáló tanulságai okán például. Vagy ha történetesen a nemzeti kulturális örökség elévülhetetlen eleme. Netán olyan fontos és szerves része valamely oeuvre-nek, hogy nélkülözhetetlen az adott életmű megértéséhez. Ilyen körülményekről a Szent István-terem esetében nem tudunk. A királyi koronát nem itt őrizték, a Szent István-terem, a legtöbb *Schatzkammerral* ellentétben, nem vált zárandokhely-

Az Andrassy-ebédlő, 1898. Korabeli archív fotók alapján készült digitális rekonstrukció

lyé. A Monarchia idején a nádor lakosztályának tartozéka volt, legfeljebb szűk kör lát(ogat)hatta; ha például József főherceg estélyt adott (a magyar arisztokrácia válogatott tagjainak).²⁰ A Horthy-korszakban sem változott alapvetően a státusza, bár erre vonatkozó információra alig bukkantam a korabeli sajtóban. Azt tudjuk, hogy 1922-ben az Interparlamentáris Unió bécsi kongresszusáról meghívott politikusküldöttség felkereste.²¹ Olykor Szent István-napkor is megnyílt (a trónteremmel együtt) a publikum előtt. Ami pedig az ennél jóval lényegesebb funkciót, „kiállítási objektumként” való szerepeltetését illeti: múzeumban kiemelkedő (jelentős és fontos) alkotók életművét vagy remekeit szokás közzétenni, ez az együttes azonban nem tekinthető annak. Technikailag talán igen, művészileg semmiképpen nem, ahogyan erről az Andrássy-ebédlővel való összevetéskor szóltam. Itt és most annyit tennék hozzá a korábbiak megerősítésére, hogy egyetlen Roskovics-kép sem szerepel a Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállításán, ugyanakkor Rippl-Rónai vagy másfél tucat.

Egy olyan kétségtelenül érdekes, ámde vitatható érvényű és történelemszemléletű mű kap tehát hamarosan megkülönböztetett nyilvánosságot, amely kivételes helyszínénél és tárgyánál fogva a körképekével vetekedő népszerűséget nyerhet. Már a rekonstrukcióról közzétett internetes beszámolók lelkes kommentjei erre engednek következ-

tetni. Miként életre keltésének a közel másfél milliárdos költségére, önmagában még erre is legyinteni lehetne. Arra viszont kevésbé, hogy – mint mondani szokás – a rossz példa ragadós. Már annak idején is akadt olyan mágnás, nevezetesen báró Groedel Bernát, aki családjával a Szent István-terem miliójét több elemével híven követő (a rekonstrukciót most akaratlanul is megsegítő) villában rendezkedett be.²² Az épület e különlegességét kevesen ismerik, mert – mintaadó példájához hasonlóan – reprezentációs jellegénél fogva a szűk hatalmi elit (vagy tagjai) számára szolgált. Miután a történelem forgószele nagykereskedő tulajdonosait elsodorta, 1945-ben orosz katonai hatóság költözött ide, később külügyminisztériumi bérlemény és Evangélikus Teológiai Akadémia volt, a szocialista korszak nagy részében az Állami Egyházügyi Hivatal használta, a rendszerváltást követően pedig a Fidesz bérelte vagy tulajdonolta.²³ Akaratlanul is kormányzati ízlésmintaként szolgálva. Ha a NER a jövőre esedékes választáson felhatalmazást kap a folytatásra, több mint komoly esélye van annak, hogy a Szent István-terem rekonstrukciója minta lesz. Kezdetek egy jóval nagyobb, összehasonlíthatatlanul drágább építészeti és már jóval kétesebb értékű emlékezetpolitikai restaurációnak.²⁴

²² Kelecsényi Miklós Zoltán: A semmiből építik újjá a Szent István-termet. Index/Urbanista. 2016. 04. 27.

²³ Vincze Miklós: A Fidesz-székház valódi története. 24.hu. 2019. 12. 19.

²⁴ Vö. Körösi Gábor, a Várkapitányság kommunikációs igazgatója a munka várható folytatásáról beszélt. TV2 Mokka adása, 2021. ápr. 20.

²⁰ Est József főhercegnél. Pesti Napló, 1907. 02. 08.

²¹ A világ politikusainak budapesti látogatása. Pesti Hírlap, 1922. 09. 03.